

*Подходи в преподаването
Approaches in Teaching*

„ДЕЦАТА НА АДАМ И ЕВА“ – ЖЕНИТЕ И МЪЖЕТЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИЯ В 8. КЛАС

Кина Котларска

ПГЕЕ „М.В.Ломоносов“, Горна Оряховица

Резюме. Текстът прави преглед на новите помагала по История и цивилизация за 8. клас, излезли през 2010 г., като се опитва да отговори на въпросите спомогат ли те за изграждане на социално-половата идентичност на младите българи, как са представени мъжете и жените в тях и дали това представяне създава предпоставки за маргинализиране, съзнателно или не, на нежния пол. В приложенията са публикувани три работни листа като пример за това как в час може да се интерпретира проблематика, отнасяща се до статута на двата пола през Средновековието. Те са предвидени да се използват както цялостно, така и само задачи от тях, ако учителят прецени, че има възможност и необходимост в конкретната урочна единица.

Keywords: history, Middle Ages, woman, gender approach, manuals

Училищните учебници са социални и културни конструктори, които отразяват исторически детерминирано състояние на определено общество. Те стоят в центъра на вниманието на много изследователи и до ден-дневен остават един от главните елементи в процеса на обучение. Начинът, по който в тях се представя определена наука, отразява целите, които си поставя държавната образователна политика. Така те се превръщат в мощен инструмент за въздействие върху младите хора, налагат определени модели на социализация и имат важна роля при формиране на различни и динамични съвременни идентичности (в т. ч. национална, регионална, етническа, социално-полова и др.). В този смисъл особено значение имат учебниците по предмета „История и цивилизация“, на когото държавните образователни изисквания отреждат ключова позиция в изграждането на взаимосвързаните полета на националната памет и на цивилизационното наследство, в осмисляне на настоящето и бъдещето и формирането на активни граждани¹⁾.

Въвеждането на новия учебен план и съответстващите му нови учебни програми приключи през учебната 2009-2010 година с влизането в действие на учебната документация в VIII клас. Очакването да бъде приет нов *Закон за учи-*

личното образование и предучилищното възпитание и подготовка предизвика издаването на четири учебни помагала по „История и цивилизация“, подготвени от авторски колективи с опит в писането на учебници и дело на най-големите издателства у нас²⁾.

В помощ ли са тези помагала за изграждане на социално-половата идентичност на младите българи? Как са представени мъжете и жените в тях и дали това представяне създава предпоставки за маргинализиране, съзнателно или не, на нежния пол? Направените през последните десет години изследвания на учебниците по история показват, че все още има какво да се желае по въпроса за равнопоставеното представяне на двата пола³⁾. Може ли да се проследи в новите помагала положително развитие в това отношение?

През учебната 2010 – 2011г. преподавах в VIII клас и трябваше да избира една от четирите учебни книги. Затова се запознах подробно с тях и установих, че се налага да бъдат организирани някои практически дейности с учениците за допълване и коригиране на някои констатирани от мен непълноти.

Прегледът на четирите учебни книги свидетелства, че все още нежният пол заема скромно място в учебниците по история. Показаните в тях женски образи са в пъти по-малко от мъжките и все още не са достатъчно на брой, нито са прокарани последователно от всички авторски колективи, за да създадат балансирана представа у учениците за ролята на двата пола в средновековната история.

Таблица 1. Статистически данни

Показател/Издателство	Просвета		Азбуки - Просвета		Булвест 2000		Анубис	
Брой личности от женски/мъжки пол в уроците-обобщения ⁴⁾	2	16	5	69	6	84	1	63
Брой писмени извори ⁵⁾ , отнасящи се до жените/мъжете	6	100	37	102	7	56	7	37
Брой визуални извори, отнасящи се до жените/мъжете	19	185	52	235	35	229	23	128

Ако известните жени, с които би могло да се идентифицира едно подрастващо момиче, са сравнително малко, то какви са резултатите от обучението по история при формиране на половата идентификация и свързаните с нея черти на характера? Моделите, образците на поведение, които се копират в ранна възраст, изграждат личността за цял живот. Представа ли обучението по история достатъчно силни образи – мъжки и женски, с които учениците да се идентифицират? Какви примери за подражание избират момчетата и момичетата? Показателна в това отношение е една анкета, проведена от автора по друг повод през май 2007 г. В нея бе проучено мнението на ученици от X „г“ „Св. св. Ки-

рил и Методий“, Велико Търново. Очакването, че липсата на обаятелни женски образи в учебниците ще доведе до преобладаване на мъжките идеали, с които искат да се идентифицират и момчетата, и момчетата, се оправда. На въпроса: „На коя историческа личност искате да приличате?“ анкетираните изброяват следните имена: Левски, Иван Асен II, Хитлер, хан Крум, Джон Атанасов, Горбачов, Райна Княгиня, Жана д'Арк, Валентина Терешкова, Клеопатра, Елизабет I. Момчетата, участващи в експеримента, в по-голяма степен се идентифицират с женски образи, макар да са посочили и немалко мъжки персонажи като любими. Разликата по отношение на момчетата е много ярка. Едно-единствено момче от всички 33 анкетирани е посочило като любима личност жена. Като се има предвид, че в хуманитарната гимназия във Велико Търново учат повече момичета, отколкото момчета, резултатите от анкетата наистина будят сериозен размисъл по отношение ролята на обучението по история при изграждане на вътрешнокохерентна полова идентичност у подрастващите.

В сравнение с мъжете жените не само присъстват по-дискретно в помагалата. Данните сочат, че малка част от информацията за нежния пол влиза в задължителния за усвояване обем от знания, синтезиран в заключителните уроци за всеки раздел или в предвидените в някои помагала тестове за проверка и оценка. Това показва, че акцентът все още не е върху равнопоставеното представяне на двата пола. Сред уроците-обобщения се откроява уводният преговорен урок „Античните общества и техните религиозни вярвания“ в помагалото на Булвест, който за жалост остава единствен по рода си.⁶⁾ Цялата информация в първата част е структурирана около правата и задълженията на основните групи, изграждащи античните общества. На жените е обърнато толкова внимание, колкото и на мъжете както в основния текст, така и в публикуваните изображения. Има и предвиден ключов въпрос за сравнение ролята на жената в различните цивилизации.

Анализът на данните от другия избран показател – дял от авторския текст – също показва жените като периферен елемент в историческия процес. Този факт, както и липсата на достатъчно исторически извори, е донякъде обясним със състоянието на самата наука, която тепърва развива изследователското поле на джендър проучванията.⁷⁾ Едното от помагалата дори директно задава на учениците въпроса: „Как си обяснявате присъствието на малко жени сред бележитите личности на Средновековието?“⁸⁾ Най-вероятно затова повечето информация е изнесена в подбраните извори и текстове. Има и изключения, които правят много приятно впечатление. Така например някои автори отделят внимание на куртоазната любов като неразделна част от рицарския морал.⁹⁾ Други предвиждат специални теми, в които разглеждат ролята на жените през Средновековието.¹⁰⁾ Могат да се открият и нюанси – спецификите в статута на византийската и мюсюлманската жена^{11,12)}. Историческите личности, за които сред авторските колективи цари единодушие и са представени, ако не в основ-

ния текст, то с достатъчно информация и разнообразие от източници, са византийската императрица Теодора, Жана д'Арк и Анна Комнина.

Подробният съдържателен анализ на помагалата би показал в какъв контекст са представени двата пола и въз основа на това – към какви директни и индиректни заключения за ролята на мъжете и жените води съответната учебна книга. Той обаче излиза извън амбициите на настоящия текст. Тук ще се задоволим да споделим впечатлението, което оставя разказаната история – Средновековието е мъжки свят, в който жената се появява епизодично. Това, което я изкарва в осветената част на сцената, са някакви изключителни качества – невероятна красота, прозорливост и интелигентност или властолюбие – все характеристики, излизащи извън разбирането за „нормалната“ женска природа. И макар в новите помагала нежният пол да става по-видим, все още преобладават стереотипните подходи. Един красноречив пример са предложените от почти всички колективи илюстрации, показващи разрушенията, нанесени от варварите в хода на Великото преселение на народите или при превземането на Константинопол от кръстоносците.^{13),14)} На тях са изобразени като покорено население почти само деца и жени – вероятно, за да подсилят идеята за жестокостта на завоевателя и величината на извършените насилия. Така на учениците се внушава идеята, че нежният пол, беззащитен и слаб, покорно очаква съдбата си. Малко са обратните примери – как една жена може да обърне хода на събитията си и да се държи много по-смело от своя съпруг, когато столицата се бунтува (императрица Теодора) или да спаси народа си от продължила десетилетия война (Жана д'Арк).

Като цяло обаче новите помагала по История и цивилизация за 8. клас са направили сериозна крачка напред. Наблюдава се ясна и отчетлива положителна промяна в сравнение с предишното поколение учебници, дори в сравнение с второто издание на един и същ авторски колектив.¹⁵⁾ Жените са представени много по-последователно и цялостно както в авторския текст, така и в избраните извори. Предложени са различни подходи за равнопоставено представяне на двата пола, съобразени с времето, което има на разположение учителят.

Очертаната промяна не се наблюдава в еднаква степен и сред четирите авторски колектива. Все още има страни, които се нуждаят от усъвършенстване. Неслучайно във всички свои дейности ЕС предвижда като *хоризонтална* политика равенството на половете. Важни негативни аспекти в подготовката на нашите осмукласници отразяват резултатите от проведеното през 2009 г. международно изследване по гражданско образование. В доклада на Центъра за контрол и оценка на качеството на образованието (ЦКОКО) се казва, че 88% процента от учениците посочват как мъжете и жените трябва да имат равни възможности за участие и управление на държавата, независимо че според 66% от тях най-важният приоритет на жените е отглеждането на децата. От друга страна, почти половината от изследваните (45%) са убедени, че мъжете са по-подготвени да бъдат политически лидери, отколкото жените.¹⁶⁾

Понятието полова идентичност не съществува в ДОО за УС по гражданско образование. В ядро „Многообразие и идентичност на личността“ като очакван резултат от обучението в 8. клас се предвижда ученикът да може да „различава етническа, религиозна и езикова принадлежност“. Учебната програма по „История и цивилизация“ детайлизира изискванията, като формулира в тема 6 „Между Небето и Земята: средновековният човек и неговата менталност“ подтемата „Децата на Адам и Ева: представите за мъжа и жената през Средновековието“. Мъжкото и женското оформят първичната структура на всяко общество, променят цялата ни култура и постоянно се променят във времето. От тази гледна точка вече не изглежда достатъчно само да бъде дадена на учениците информация или любопитна подробност. По-добър резултат би се постигнал, ако тя бъде „разиграна“ в предвидените дидактически дейности и залегне в изискванията за усвояване на определен обем от знания и набор от умения при уроците. Защото учебникът не работи сам – учителят е този, който го прилага. Не всички колеги обаче имат необходимата квалификация и знаят кога и как да изведат джандър-акценти в обучението. Разработените три работни листа, дадени в приложенията, са пример за това как в клас може да се интерпретира проблематика, отнасяща се до мъжете и жените през Средновековието. Те са предвидени да се използват както цялостно, така и само задачи от тях, ако учителят прецени, че има възможност и необходимост в конкретната урочна единица. Съставени са така, че да позволят реализирането на ДОО по гражданско образование – „интерпретира различни видове документи (карти, графични изображения, текстове)“. През изтеклата 2010-2011 учебна година първите два работни листа бяха използвани при обучението по „История и цивилизация“ в 8. клас. Третият бе предоставен на колега неспециалист, на който се наложи да проведе часа в мое отсъствие. Опитът показва, че материалите се посрещат добре от учениците и предизвикват сериозен дебат в клас, най-вече относно типичните мъжки и женски роли и отношенията между двата пола през Средновековието и днес.

ПРИЛОЖЕНИЯ

РАБОТЕН ЛИСТ №1 ЖЕНИТЕ В СЯНКТА НА ИСТОРИЯТА

Дейност 1:

Проучете документите и отговорете на въпросите:

- Какви са ценените женски качества през Средновековието?
- Как християнската религия обосновава второстепенното място на жената в обществото?

Документ 1

През Средновековието образът на жена, носителка на всички добродетели, който отразява идеала за женски характер, е Богородица: тиха, говори малко, послушна, негневлива, срамежлива, благоприветлива, спокойна, почитаща и кланяща се на всички. (*Иваничка Георгиева, 1985:66*)

Документ 2

...Женското тяло е по-податливо на развала, понеже, бидейки по-отворено, се нуждае от по-внимателно пазене и закрила и именно на мъжа се възлага това пазене. Жената не може да живее без мъж, тя трябва да е под властта на мъжа. Анатомично тя е обречена да остане в допълнително ограждение, да остане в лоното на дома, да излиза оттам само придружена, скрита под по-плътна обвивка от дрехи. Пред нейното тяло трябва да се издигне стена, по-точно стената на частния живот.

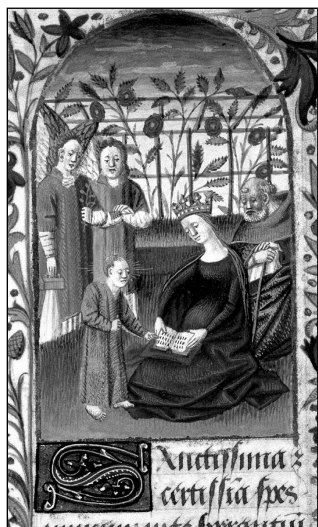
По природа, заради естеството на своето тяло, тя е обречена на свенливост, на уединение; най-вече тя трябва да се пази сама; тя трябва да бъде поставена под управление на мъжа от рождението до смъртта, тъй като нейното тяло е опасно. То е в опасност, но и извор на опасност: чрез него мъжът губи своята чест, чрез него рискува да бъде отклонен от правия път, то е онзи капан, който е толкова по-пагубен, колкото е по-готов да прелъстява....(*Жорж Дюби, 1994:253–254*)

Документ 3

„Високата“ култура на XI век пренебрегва жената. Изкуството от този период не ѝ отрежда почти никакво място. [...] Скована и далечна, Богородица се мярка понякога в сцените, представящи евангелския разказ. [...] Образът ѝ стои на заден план, както стои на заден план съпругата на сенъора по време на събиранията на воините. Най-често жената е възприемана като лиана – криволичеща, змиевидна. Това е плевел, поникнал сред посевите, за да ги развали. [...] Не е ли тя Ева – изкусителката, виновна за падението на човека и за всеки грях в света? (*Жорж Дюби, 2004: 63*)

Дейност 2:

Разгледайте внимателно миниатюрите. Под всяка от тях отбележете с каква дейност се занимава изобразената жена. Подредете ги като комикс и направете от тях „картинен разказ“ за живота на една принцеса.

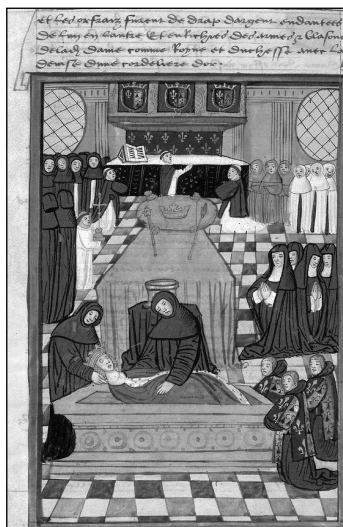
1. Богородица учи Исус да чете, Лион, Франция, XV век

.....
.....

2. Раждането на Свети Батист, Сен Дие, Франция, XVI век

.....
.....

3. Погребението на Ан дьо Бретан, Ле Манс, Франция, XVI век

.....
.....

4. Трите дъщери на цар Минас предат вълна, Лион, Франция, XIV век

.....
.....

5. Св. Ана води малката Мария на училище, Анжер, Белгия, XV век

.....
.....

6. Хлодвиг и Клотилда посрещат Св.Реми в Реимс, Макон, Франция, XV век

.....

.....

.....

.....

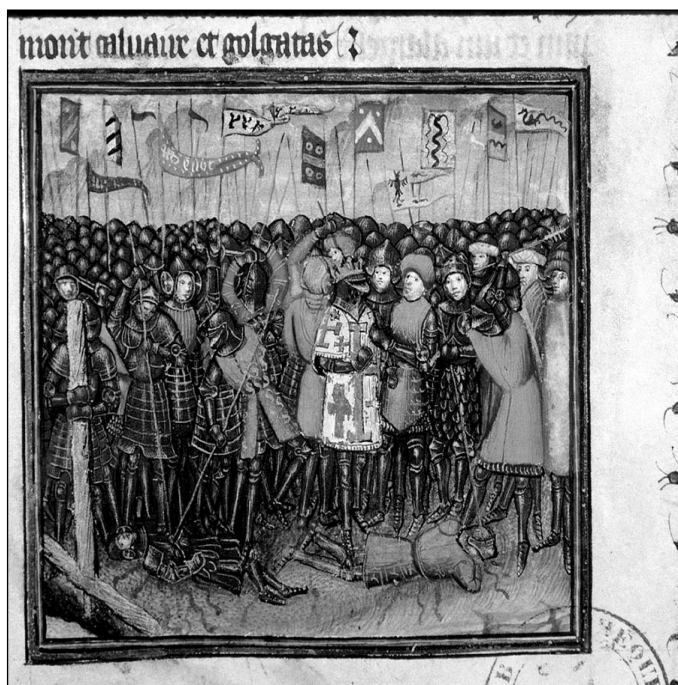
Дейност 3:

Вие сте майка на девойка и живеете през XII век. Съпругът ви иска да омъжи единствената ви дъщеря за човек, когото тя не харесва. Макар бракът да е много изгоден, вие искате да го разубедите. Какво ще му кажете? Как предполагате, че ще ви отговори той? Опишете въображаемия диалог във вашия дневник в рамките на 200 думи. Разиграйте сцената в клас.

РАБОТЕН ЛИСТ №2 СВЕТЪТ НА РИЦАРИТЕ

Дейност 1:

– Разгледайте миниатюрите. Срецу всяка от тях определете от какви елементи се състои въоръжението на изобразените рицари.

Разгромът на кръстоносците при Хатин, френска миниатюра от XV век

Въоръжение:

.....

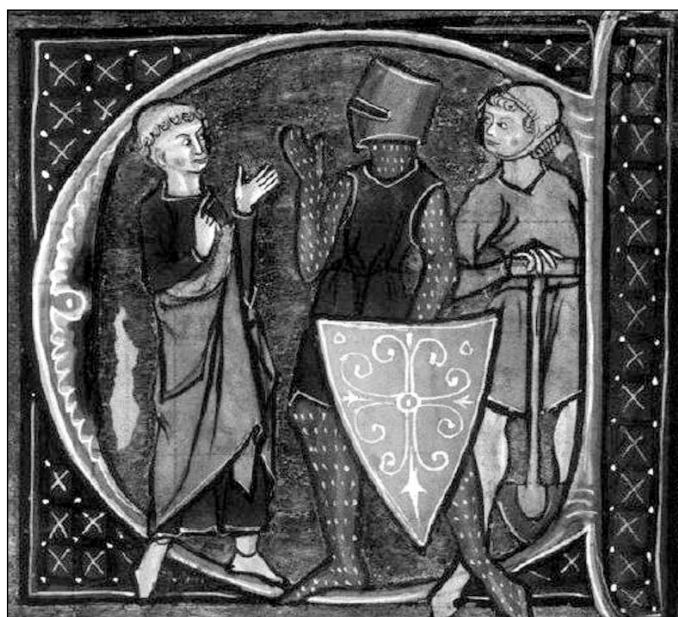
.....

.....

.....

.....

.....

Монах, рицар и селянин, италианска миниатюра от XIII век

Въоръжение:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Крал Шарл VII,
френска миниатюра от XV век

Въоръжение:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Дейност 2:

– Прочетете текста. Подчертайте мъжките добродетели, които трябва да притежава идеалният рицар. Кои от тези качества са ценени и днес?

– Защо куртоазната любов става част от рицарския морал?

Рицарският дух възтържествува именно през XIV век. Различните елементи, които изграждат идеалния образ на съвършения рицар – образа от куртоазните романи и песни, вече отдавна са се групирани и обединили [...] Тяхната първооснова е изградена от чисто мъжки и военни добродетели – сила, мъжество, лоялност към свободно избрания водач. На нея се крепи храбростта – доказателство за доблест и военни умения, която определя рицарското съвършенство. В центъра на нерелигиозната култура през XIV век все още „блести“ радостта от битката, от победата, от надмощието, от утвърждаването на завоевателната мощ.

Втората група ценности навлизат в рицарската култура, когато в най-висшето общество жената започва да излиза от унижително ниското си положение. Това става към 1100 г. в югозападната част на френското кралство. Налага се в кръга на войните да се направи място за съпругата на сенъора, за дамата. Това утвърждава нови правила на поведение, на които трябва да се подчинява всеки стремящ се към чест и слава рицар. Тогава е измислена и новата форма на взаимоотношения между половете, каквато е западната (куртоазната) любов. Войната и любовта. [...] Независимо дали става дума да се надделее над противника или да се спечели и задържи любовта на нечия чужда съпруга. И в двата случая тази стратегия

е замислена почти от самото начало и се утвърждава все повече като игра. Една игра с правила, която е забавна, но следва принципите на честта. (*Жорж Дюби, 2004: 286*)

Дейност 3:

– Прочетете текста. Какви са последиците от случилото се за двамата герои:

- Какво е загубил и какво е спечелил рицарят с постъпката си?

- А дамата на сърцето му?

– Отговорете на въпроса, с който завършва случката.

Дама имала за съпруг човек великодушен и щедър. Тъй като обаче той не желал да участва в устроявания от него турнир, тя изпратила своя риза на трима рицари, които я били избрали за дама на сърцето си. Нейното искане било един от тях да облече на турнира тази риза вместо доспехи, без да се смятат шлемът и наколенките. Първият и вторият рицар се изплашили от това условие. Третият пък, най-бедният от всички, приел ризата [...]. В деня на турнира той се появил без броня [...]: в схватката рицарят бил тежко ранен, ризата раздрана и окървавена. Всички видели изключителната му смелост и присъдили трофея на него. А дамата му отдала сърцето си. И тогава влюбеният поискал награда. Той изпратил на дамата на своето сърце окървавената риза и поискал от нея да я наметне върху роклята по време на празненството, с което трябвало да завърши турнирът. Дамата нежно я притиснала до гърдите си и наметната с кървавата одежда се появила пред всички; повечето я порицали, съпругът ѝ бил смутен, а разказвачът на тази легенда пита: кой от влюбените направил повече за другия? (*Йохан Хьойзинха, „Есента на Средновековието“*)

РАБОТЕН ЛИСТ №3

КНИГИТЕ, ЧЕТЕНЕТО И ПИСАНЕТО В СРЕДНОВЕКОВНА ЕВРОПА – МЪЖКА ИЛИ ЖЕНСКА РАБОТА?

Дейност 1:

– Припомнете си от изученото в часовете по история за какво служат книгите през Средновековието. Кой може да чете и пише?

– Прочетете текста и обяснете защо писането на книги се превръща в отговорност на църквата?

По-голямата част от приходите на сеньорите все пак не се прахосва за светски забавления. [...] Всъщност феодалите се страхуват от Бога. Те се стараят да спечелят благоразположението му. Подобно на кралете те са склонни да се лишат от средства в полза на свещениците и монасите. [...] Но за разлика от владетелите рицарските вождове не се намесват пряко в творческия акт. Защото за разлика от кралете те са неграмотни. [...] Така естетическата мисия на кралската институция

се превръща в отговорност на самата Църква – подобно на грижата за защита на бедните, което е също кралско задължение. (Жорж Дюби, 2004: 62)

Дейност 2:

Проучете документите и посочете с какво животът на Кристин дьо Пизан е изключение от традиционната женска съдба през Средновековието?

Кристин дьо Пизан (1364-1432) е родена в Болоня в семейство на известен уни-

Кристин дьо Пизан учи сина си да чете

Илюстрация към книгата на Кристин дьо Пизан „Градът на дамите“

верситетски преподавател и лекар. Получава добро образование в Париж, където баща ѝ е придворен лекар. Стиховете, които тя пише още съвсем млада, предизвикват възхищението на околните, както и многобройни добри предложения за женитба. През 1379 г. тя се омъжва за Етиен дьо Кастре. Скоро баща ѝ умира. Съпругът ѝ се разорява и я оставя вдовица на 26 години с три деца. Изпаднала в крайна бедност

и с много дългове, тя решава да се занимава с литература. Написва прочутата „*Книга със сто балади*“, която има небивал успех и започва да получава много поръчки. Не се омъжва повторно. Става известна и успява да издържа семейството си с писане. В края на дните си се оттегля в манастир, където умира.

Дейност 3:

Прочетете текста и отговорете на въпросите.

- Каква книга е „Роман за розата“?
- Кои са новите теми, засегната в нея? По какво тя се различава от богослужебните книги?
- Защо „Роман за розата“ става една от най-четените книги в средновековна Европа?

„*Роман за Розата*“ е средновековна френска поема. Съчинена е в осемсричкови римуващи се куплети. Първите 4058 стиха са написани през 1237 г. След около 3 десетилетия друг автор съставя още 17 724 стиха. Поемата служи като кодекс на куртоазната любов и описва в детайли как един рицар да спечели дамата на сърцето си. До края на XIV век тя е преведена на английски, холандски и италиански език. Първата част на книгата говори за съня на един млад мъж, който се опитва да проникне в градината на своята любима. Втората част представя философски поглед върху любовта и отношенията между двата пола. Тук се среща и знаменитото сравнение на брака с риболовен кош, от който всички, намиращи се вътре, риби искат да излязат, а тези, които са отвън – да влязат. „Роман за Розата“ е една от най-четените книги в средновековна Европа. Само във Франция са намерени повече от сто екземпляра. Като се има предвид как са правени книгите преди Гутенберг да изобрети книгопечатането, цената на един ръкопис тогава би могла да се сравни с това, което струва днес една кола или един апартамент.

Дейност 4:

– Кои от идеите на Кристин дьо Пизан са изпреварили времето си?

Кристин дьо Пизан смята, че Романът за Розата неправилно представя жените като порочни същества. Ако наистина жените нямат никакви добродетели, тогава защо мъжете изобщо се приближават до тях, пита тя. И ако постоянно се говори за злите жени, защо нищо не се споменава за лошите мъже? В своите произведения тя описва жената като богато по дух човешко същество, което може да води пълен с благородство живот и да допринася за развитието на обществото. Кристин дьо Пизан поставя въпроса за това дали и жените не трябва да получават същото образование като мъжете и защо тази идея не се харесва на силния пол. Тя смята, че жените имат усет към образованието и достатъчно способности да управляват.

Обобщаващ въпрос:

Защо образованието и интелектуалните занимания през Средновековието са запазена зона на мъжете?

БЕЛЕЖКИ

1. Наредба № 2 от 18.05.2000 г. за учебното съдържание, с. 44, http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/process/nrdb_2-00_uch_sadarjanie.pdf, консултиран последно на 30.07.09
2. Бакалов Г., П. Ангелов, М. Радева (2009). История и цивилизация за 8 клас, Просвета, София; Павлов Пл., Ал.Николов, М. Босева (2009). История и цивилизация за 8 клас, Азбуки-Просвета, София; Кушева Р., Цв.Чолова, История и цивилизация за 8 клас, Булвест 2000, София, 2009; Матанов Хр., Г.Рангелова (2009). История и цивилизация за 8 клас, Анубис, София.
3. Даскалова Кр., (2004). Жените в българските учебници по история, с. 128 –148, В: Женски идентичности на Балканите, София, Полис; Котларска, К., (2005). Женските образи в учебниците по история и цивилизация за 9 клас – начин на употреба, сб. Националното историческо образование, Фабер, В.Търново, с.115–120
4. Включват и тестовите за проверка и оценка, ако са предвидени след съответното обобщение.
5. Названието писмени извори е използвано за удобство в таблицата. В направената статистика всъщност влизат не само те, но и всички текстове извън основния текст на урока – например информацията в рубрики като Акценти, Наследство, Лицата на историята, Профили и др., предвидени от авторския колектив.
6. Кушева Р., Цв. Чолова (2009). История и цивилизация за 8. клас, Булвест 2000, София, с.10-11
7. Понятието джандър няма съответствие на български език и предизвиква разногласие сред учените, занимаващи се с изследвания на пола. Неговият смисъл представя социалния пол като конструкт, обусловен от конкретни обществени условия, включващ в себе си индивидуални характеристики, класифицирани като „женски“ или „мъжки“, които се развиват в процеса на социализация на индивидите и не са биологично предпоставени.
8. Бакалов Г., П. Ангелов, М. Радева (2009). История и цивилизация за 8. клас, Просвета, София, с. 147
9. Матанов Хр., Г. Рангелова (2009). История и цивилизация за 8. клас, Анубис, София, с.78-79, Павлов Пл., Ал. Николов, М. Босева (2009). История и цивилизация за 8 клас, Азбуки-Просвета, София, с.94
10. Бакалов Г., П.Ангелов, М. Радева (2009). История и цивилизация за 8. клас, Просвета, София, с.166-167, Павлов Пл., Ал.Николов, М. Босева (2009). История и цивилизация за 8 клас, Азбуки-Просвета, София, с.134-135
11. Павлов Пл., Ал.Николов, М.Босева (2009). История и цивилизация за 8. клас, Азбуки-Просвета, София, с. 81
12. Кушева Р., Цв.Чолова (2009). История и цивилизация за 8. клас, Булвест 2000, София, с.47, Павлов Пл., Ал.Николов, М. Босева (2009). История и цивилизация за 8. клас, Азбуки-Просвета, София, с. 29
13. Матанов Хр., Г. Рангелова (2009). История и цивилизация за 8. клас, Анубис, София, с.11, Кушева Р., Цв.Чолов (2009). История и цивилизация за 8. клас,

- Булвест 2000, София, с.21, Бакалов Г., П.Ангелов, М. Радева (2009). История и цивилизация за 8. клас, Просвета, София, с. 23
14. Бакалов Г., П.Ангелов, М.Радева (2009). История и цивилизация за 8. клас, Просвета, София, с.101
15. Павлов Пл., Ал.Николов, М.Босева (2009). История и цивилизация за 8. клас, Азбуки-Просвета, София.
16. Петрова С., (2010). Гражданско образование и гражданска активност на учениците. Резултати от участието на България в Международното изследване на гражданското образование – ICCS 2009, МОМН, ЦКОКО, с.31

ЛИТЕРАТУРА

- Жорж Дюби (2004). *Времето на катедралите*, Агата-А, София, с. 62
- Жорж Дюби (2004). *Времето на катедралите*, Агата-А, София, с. 63
- Жорж Дюби (2004). *Времето на катедралите*, Агата-А, София, с. 286
- Жорж Дюби (1994). Състояние на уединение: XI–XIII век, с. 253–254, В:Човекът и Средновековието. История на европейската средновековна цивилизация. *Книга за учителя, т.2*, София, Анубис.
- Иваничка Георгиева (1985). „Човекът и обществото“ в народния мироглед, с.66, В:*Етнография на България, т. III*, БАН, София.

“THE CHILDREN OF ADAM AND EVE” – WOMEN AND MEN IN HISTORY AND CIVILIZATION TEXTBOOKS FOR 8TH GRADE

Abstract. The paper reviews the new manuals in History and Civilization for 8th grade, published in 2010, while attempting to answer the questions if they manage to accommodate the the shaping of the socio-gender identity of the young Bulgarians, what representations of women and men exist in those manuals and whether they contribute to marginalization - consciously or not - of the female gender. In the appendixes there are published three working sheets as an example of how in class there could be interpreted the material referring to the status of both sexes during the Middle Ages period. Those sheets could be implemented in the study process either comprehensively or partially if the teacher considers certain tasks in them appropriate for any particular lesson.

Kina Kotlarska

✉ Vocational school of electrical engineering and electronics
“Michail Lomonosov”
31, Nikola Petrov Str.
5100 Gorna Oriachovitza, Bulgaria
E-mail: kinakotlarska@yahoo.fr